

Політологія

УДК 32.01:323.173

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18155819>

Концепти й логіка ескалації сепаратизму як соціополітичного феномену

Журба Ігор Вячеславович,

доктор філософії з політології (PhD),

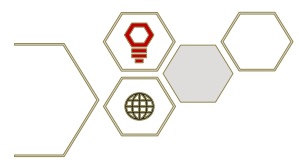
асистент кафедри політології і міжнародних відносин,

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Лубни, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-3067-2380>

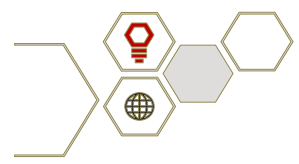
Прийнято: 17.12.2025 | Опубліковано: 30.12.2025

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена тим, що відцентрові рухи в сучасних державах дедалі частіше постають не як одиничний «акт відокремлення», а як багатоетапний процес, який змінює межі політичного порядку, режими легітимності та конфігурації безпеки. У цьому контексті критично важливо мати точний понятійний інструментарій і зрозумілу модель радикалізації вимог: від регіоналізму й розширення автономії – до сценаріїв сецесії або іредентизму, що у випадку України безпосередньо пов'язано із загрозами суверенітету та територіальної цілісності. Мета: систематизувати ключові концепти та типології відцентрових вимог (широка автономія, сецесія, іредентизм) і окреслити логіку їх ескалації як послідовності політичних переходів, що підживлюються суспільними та інституційними кризами. Методи: дослідження спирається на концептуально-термінологічний аналіз для розмежування суміжних категорій; структурно-функціональний підхід для пояснення переходу від соціальних фрустрацій до мобілізації;

інституційний аналіз для оцінювання ролі каналів представництва та участі; порівняльно-аналітичні процедури для узагальнення типових траєкторій радикалізації. Результати: показано, що ескалація вимог має кумулятивний характер і часто формується в зоні накладання регіональних криз (ідентичності, легітимності, розподілу, участі) та елітних розколів, які забезпечують організаційний ресурс для переходу від поміркованих до радикальніших форм політичної дії. Обґрунтовано, що ідеологічний вимір процесу може бути описаний як «тонка» (thin-centred) ідеологія з інваріантним ядром: норма самовизначення, наратив історичної травми та образ «ворожого центру» – саме ця рамка переводить локальні суперечності у режим масової мобілізації та виправдання «надзвичайних» політичних рішень. Виокремлено помірковане й радикальне крила відцентрового руху: перше тяжіє до реформістського дискурсу та конституційних механізмів розширення автономії, друге допускає насильницькі методи й конфліктогенні союзи з зовнішніми акторами; ця відмінність є принциповою для прогнозу ескалаційних траєкторій. Висновки. Запропоноване уточнення понять і чинників радикалізації підвищує аналітичну точність дослідження відцентрових рухів і створює підстави для ранньої діагностики ризиків: від локальної фрустрації та кризи довіри — до політичних проєктів відокремлення або зміни державної належності території. Практичне значення результатів полягає у можливості вироблення диференційованих політик реагування, чутливих до типу вимог, ступеня радикалізації та конфігурації криз, що їх підтримують.

Ключові слова: сецесія; іредентизм; автономізм; регіоналізм; криза легітимності; криза ідентичності; розкол еліт; радикальне крило; «тонка» ідеологія; самовизначення; національна безпека.

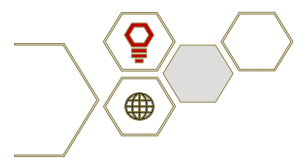

Concepts and the Logic of Escalation of Separatism as a Sociopolitical Phenomenon

Ihor Zhurba,

Doctor of Philosophy (PhD) in Political Science,
Assistant Lecturer of the Department of Political Science and International
Relations, State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”,
Lubny, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-3067-2380>

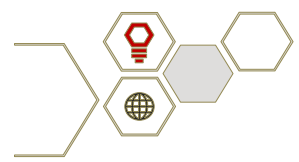
Abstract. The relevance of the study is caused by the fact that centrifugal movements in modern states increasingly appear not as a single “act of secession” but as a multi-stage process that reshapes the boundaries of political order, regimes of legitimacy, and security configurations. In this context, it is critically important to have a precise conceptual toolkit and a clear model of the radicalization of demands – from regionalism and the expansion of autonomy to scenarios of secession or irredentism – which, in the case of Ukraine, is directly linked to threats to sovereignty and territorial integrity. Purpose: to systematize key concepts and typologies of centrifugal demands (broad autonomy, secession, irredentism) and to outline the logic of their escalation as a sequence of political transitions fueled by societal and institutional crises. Methods: the study relies on conceptual and terminological analysis to distinguish related categories; a structural-functional approach to explain the transition from social grievances to mobilization; institutional analysis to assess the role of channels of representation and participation; and comparative-analytical procedures to generalize typical trajectories of radicalization. Results: it is shown that the escalation of demands is cumulative in nature and often takes shape at the intersection of regional crises (identity, legitimacy, distribution, participation) and elite splits, which provide organizational resources for the shift from moderate to more radical forms of political action. It is substantiated that the ideological dimension of the process can

be described as a “thin-centred” ideology with an invariant core: the norm of self-determination, a narrative of historical trauma, and the image of a “hostile centre”—a frame that translates local contradictions into a mode of mass mobilization and the justification of “extraordinary” political decisions. The moderate and radical wings of a centrifugal movement are distinguished: the former tends toward a reformist discourse and constitutional mechanisms for expanding autonomy, while the latter let be violent methods and conflict-generating alliances with external actors; this distinction is fundamental for forecasting escalation trajectories. Conclusions. The proposed clarification of concepts and drivers of radicalization improves the analytical precision of research on centrifugal movements and provides grounds for early risk diagnosis – from local frustration and a crisis of trust to political projects of secession or changes in a territory’s state affiliation. The practical significance of the findings lies in the possibility of developing differentiated response policies sensitive to the type of demands, the degree of radicalization, and the configuration of crises that sustain them.

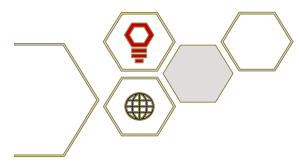
Keywords: secession; irredentism; autonomism; regionalism; legitimacy crisis; identity crisis; elite splits; radical wing; thin-centred ideology; self-determination; national security.

Постановка проблеми. У сучасних державах відцентрові рухи дедалі частіше набувають форми не разового «акту відокремлення», а багатоступеневої траєкторії радикалізації вимог – від регіоналізму й автономізму до сценаріїв сецесії або іредентизму. Практична гострота цієї проблематики посилюється в ситуаціях, коли питання самовизначення використовується як політико-ідеологічна рамка для перегляду кордонів та підриву суверенітету, що суперечить базовим принципам міжнародного порядку: обов’язку утримуватися від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності держав (ст. 2(4) Статуту ООН) та принципам Декларації про дружні відносини 2625 (XXV), яка одночасно фіксує право

народів на самовизначення і застерігає від тлумачення цього права як дозволу на дії, що ведуть до розчленування суверенних держав. Для України проблема має безпосередній вимір національної безпеки й державної цілісності, що відображено, зокрема, у резолюціях Генеральної Асамблеї ООН щодо територіальної цілісності України (68/262) та «Aggression against Ukraine» (ES-11/1). Водночас у науковому полі зберігається невирішене методологічне питання: як саме і за яких умов помірковані вимоги перетворюються на радикальні проєкти, а локальні соціальні фрустрації – на масову політичну мобілізацію.

Зв'язок цієї проблеми з ключовими науковими та практичними завданнями визначається, по-перше, дефіцитом понятійної визначеності: міжнародне право не пропонує універсальної дефініції терміна «сепаратизм», що ускладнює його однозначну операціоналізацію й відмежування від суміжних явищ; натомість фіксація поняття трапляється в окремих регіональних інструментах (зокрема, у Шанхайській конвенції 2001 р.). По-друге, наявні пояснювальні моделі потребують уточнення щодо логіки ескалації: ваш матеріал показує, що переходи до сепаратистської мобілізації часто формуються в зоні кумуляції регіональних криз (ідентичності, легітимності, розподілу, участі) та елітних розколів/внутрішньоелітних конфліктів, а також у межах «тонкої» (thin-centred) ідеології, де інваріантне ядро (норма самовизначення – наратив історичної травми – образ «ворожого центру») перетворює соціальну фрустрацію на політичну мобілізацію. По-третє, критично важливим є розрізнення поміркованого та радикального крил руху, адже саме їхня взаємодія (включно з потенціалом зовнішньої підтримки) визначає швидкість і «поріг» переходу до конфліктогенних сценаріїв. Отже, сформульована проблема безпосередньо пов'язана з практичним завданням ранньої діагностики ризиків ескалації та вироблення диференційованих політик реагування, чутливих до типу вимог, ступеня радикалізації та конфігурації криз, що їх підтримують.

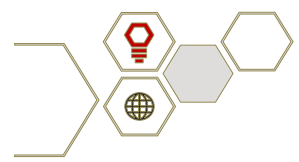

Зв'язок цієї проблеми з ключовими науковими та практичними завданнями визначається такими чинниками:

- Дефіцит понятійної визначеності: відсутність в міжнародному праві універсальної дефініції «сепаратизму» (на відміну від окремих регіональних інструментів, як-от Шанхайська конвенція 2001 р.) ускладнює його відмежування від суміжних явищ.
- Необхідність уточнення логіки ескалації: переходи до сепаратистської мобілізації формуються в зоні кумуляції регіональних криз (ідентичності, легітимності, розподілу) та внутрішньоелітних розколів. У межах «тонкої» (thin-centred) ідеології норма самовизначення та наратив «ворожого центру» перетворюють соціальну незадоволеність на політичний протест.
- Важливість внутрішньої динаміки руху: взаємодія поміркованого та радикального крил, підсилена зовнішньою підтримкою, визначає швидкість переходу до конфліктогенних сценаріїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років український і зарубіжний науковий дискурс помітно активізувався довкола проблематики сепаратизму як багатовимірного соціополітичного явища. Водночас низка концептуальних вузлів лишається дискусійною – передусім на рівні термінологічного розмежування (регіоналізм / автономізм / сецесія / іредентизм), пояснення причинно-наслідкових ланцюгів радикалізації вимог та опису механізмів, що «переводять» локальні суперечності в режим ескалації й насильства. У вітчизняній літературі простежується тенденція трактувати сепаратизм або як «крайній» випадок регіоналізму, або як політичну технологію, що інтенсифікується під впливом зовнішніх акторів; однак ці підходи часто функціонують паралельно, без єдиного аналітичного каркаса, який би зв'язував типи вимог із логікою ескалації.

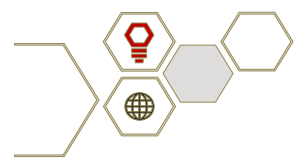
1. Концептуально-термінологічний і рамковий підхід (визначення, ознаки, межі понять).

У теоретико-концептуальному вимірі значущими є спроби систематизації базових підходів до визначення сепаратизму та його структурних ознак. Зокрема, А. Амірян окреслює ключові рамки аналізу сепаратизму (політико-правову, ідентифікаційну, інституційну та безпекову), підкреслюючи, що явище не зводиться до «акту відокремлення», а розгортається як процес мобілізації, легітимації та інституціоналізації альтернативного центру влади [1, с. 4-9]. У близькій логіці В. Кулик пропонує розглядати «концепт сепаратизму» як багатфакторну конструкцію, де поєднуються структурні (асиметрії розвитку, кризові режими представництва), ідентифікаційні (конкуренція лояльностей) та агентні (стратегії еліт) компоненти, що дозволяє уникати редукціонізму в поясненні радикалізації [2, с. 40-45]. Важливість цих підходів для нашого дослідження полягає в тому, що вони створюють підстави для точнішого розмежування суміжних понять і, відповідно, відкривають можливість «прошивання» понятійної матриці з моделлю ескалації.

2. Ідентичнісно-дискурсивний вимір (регіональна ідентичність, пам'ять, легітимація).

Окремий кластер становлять праці, що аналізують сепаратизм через призму регіональної ідентичності та політики пам'яті як ресурсів політичної мобілізації. Ю. Рощецька, звертаючись до кейсу Італії, показує, що регіональна ідентичність може виконувати роль політичного ресурсу – від культурно-символічної відмінності до артикуляції вимог автономізації, причому критичним «перемикачем» виступають інституційні канали представництва та рівень довіри до центру [3, с. 17-22]. Для українського контексту цей висновок є принциповим як методологічна підказка: ідентичність сама по собі не є автоматичним генератором сецесії, натомість ескалація виникає в точках збою інституційної інтеграції та у кризові періоди, коли формується запит на «альтернативну» легітимність і дозволяється радикалізація вимог.

3. Інституційно-безпековий підхід (державна спроможність, участь, стійкість).

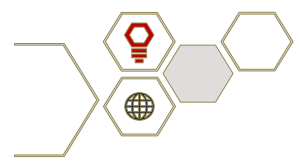
Безпеково-інституційний напрям репрезентований працями, що вбудовують сепаратизм у проблематику національної стійкості й політичної модернізації. Так, В. Лісовський пов'язує модернізацію політичної системи зі зміцненням національної безпеки й наголошує, що дефіцит інклюзивних механізмів участі, слабкість партійного представництва та низька спроможність державних інститутів у кризових умовах підвищують ризики радикалізації периферійних вимог [4, с. 1-5]. Для нашої статті це важливо, оскільки дозволяє концептуально «прив'язати» перехід від автономістських вимог до сецесійних сценаріїв до інституційних провалів і збоїв механізмів представництва, а не лише до ідентичнісних відмінностей.

4. Зовнішньополітичний/гібридний чинник (інспірація, ресурси, “вікна можливостей”).

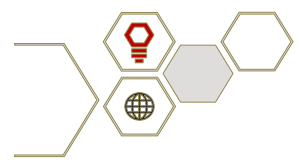
В українських дослідженнях періоду російсько-української війни чітко простежується лінія аналізу зовнішнього впливу як каталізатора відцентрових рухів. П. Лисянський та Е. Мамонтова, аналізуючи інспірований сепаратизм на Сході України, підкреслюють роль зовнішньополітичного чинника: підтримка ресурсами, медійно-інформаційний супровід і створення «вікон можливостей» для легітимації радикальних рішень змінюють траєкторію руху – від політичної вимоги до конфліктної ескалації [5, с. 49-54], [6]. Цей блок напрацювань є принциповим для нашої роботи, оскільки дає підстави трактувати ескалацію не як лінійне «зростання протесту», а як кумулятивну динаміку взаємодії внутрішніх криз і зовнішніх ресурсів впливу.

5. Порівняльні та пострадянські траєкторії (де-факто утворення, інституцієтворення, вихід із конфлікту).

Важливою є також група робіт, що аналізує пострадянські траєкторії та «конфігурації виходу» з територіальних конфліктів. К. Мацузато у порівняльному ключі розглядає дилеми федералізації / «земля за мир» /

відновлення війни як типові рамки, у межах яких радикалізація вимог набуває послідовного, багатокрокового характеру [7]. Паралельно дослідження де-факто держав показують, що ескалація сепаратизму нерідко супроводжується державобудівними практиками: наративним «обґрунтуванням» відокремлення, інституціалізацією контролю та виробництвом легітимності. Так, М. Дембінська демонструє, як «легітимація справи» відокремлення пов'язується з націєтворенням у де-факто утвореннях Євразії [8], а І. Марандич – як зовнішня підтримка впливає на динаміку інституцієтворення у російсько-підтримуваних утвореннях в Україні [9]. Для нашої статті цей результат є важливим як підґрунтя типологізації вимог (автономізм / сецесія / іредентизм) і як аргумент на користь необхідності точного понятійного інструментарію. Водночас узагальнення наявних напрацювань дозволяє зафіксувати кілька прогалин, які й обґрунтовують наукову новизну нашої статті. По-перше, незважаючи на той факт, що описано багато факторів сепаратизму (ідентичнісних, інституційних, безпекових, зовнішньополітичних), бракує інтегрованої моделі, яка б пов'язувала типи відцентрових вимог із послідовністю ескалаційних переходів (від регіоналізму/автономізму – до сецесії/іредентизму) та з умовами «перемикання» між ними. По-друге, у частині робіт домінує або «структурний» погляд (кризи, асиметрії), або «агентний» (роль еліт і зовнішніх акторів), але недостатньо опрацьовано їхню взаємодію як єдиного механізму кумуляції радикалізації. По-третє, дискусійним лишається статус ідеологічної рамки сепаратизму: вона згадується як набір наративів, але рідко описується як інваріантне ядро, що забезпечує мобілізацію та легітимацію «надзвичайних» рішень. Саме ці прогалини наша стаття має на меті заповнити: через уточнення понятійної матриці та через реконструкцію логіки ескалації як послідовності політичних переходів, що підживлюються конфігурацією криз і ресурсів.

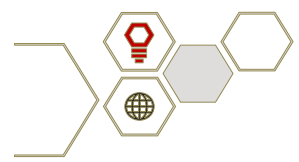

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний обсяг наукових праць, присвячених сепаратизму, сецесії та іредентизму, низка ключових аспектів залишається недостатньо висвітленою як у вітчизняному, так і в міжнародному науковому дискурсі. Переважна частина попередніх досліджень зосереджується або на нормативно-правових дилемах самовизначення й територіальної цілісності, або на описі окремих кейсів і чинників мобілізації, або на ролі зовнішніх акторів і режимів підтримки. Водночас процесуальна логіка ескалації відцентрових вимог – як послідовність переходів від регіоналізму й автономізму до сценаріїв сецесії чи іредентизму – у більшості робіт розкрита фрагментарно, без цілісного пояснення механізмів таких переходів.

Першою суттєвою прогалиною є недостатнє узгодження понятійного апарату. В окремих дослідженнях автономізм, сецесія та іредентизм трактуються як взаємозамінні або як різновиди одного явища без чітких аналітичних меж, що ускладнює порівняльний аналіз кейсів і знижує евристичну цінність ранньої діагностики ризиків. У межах запропонованої в статті моделі ця прогалина долається через чітку типологізацію відцентрових вимог та їх співвіднесення з конкретними стадіями ескалації.

Другою невирішеною проблемою є відсутність інтегрованого опису механізму кумулятивної радикалізації. Хоча в літературі детально аналізуються окремі кризи – легітимності, ідентичності, політичної участі чи розподілу ресурсів, – їхня взаємодія рідко описується як єдина причинно-наслідкова траєкторія. Запропонована модель інтерпретує радикалізацію як результат накладання цих криз, підсилених елітними розколами та інформаційно-психологічними впливами, що формують «вікна можливостей» для переходу від поміркованих до радикальних стратегій.

Третьою прогалиною є недостатня систематизація ролі ідеологічно-дискурсивної рамки в ескалації сепаратизму. У значній частині робіт вона фігурує як допоміжний фон у вигляді наративів і символів, однак рідко

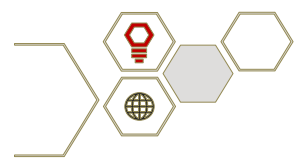

розглядається як відносно інваріантне ядро, що забезпечує мобілізацію, легітимацію відцентрових вимог і виправдання «надзвичайних» політичних рішень. У межах авторської моделі цей компонент виокремлюється як самостійний елемент ескалації, пов'язаний із конструюванням образу «ворожого центру», апеляціями до історичної травми та переозначенням політичного конфлікту в екзистенційних термінах.

Таким чином, невирішені раніше аспекти – відсутність узгодженої типології відцентрових вимог, брак процесуальної моделі їх ескалації та недооцінка ролі ідеологічно-дискурсивних механізмів – безпосередньо визначають наукову новизну статті. Запропонований підхід дозволяє поєднати ці елементи в інтегровану модель, що пояснює ескалацію сепаратизму як послідовність політичних переходів, зумовлених конфігурацією внутрішніх криз і зовнішніх ресурсів впливу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичне уточнення ключових концептів, пов'язаних із сепаратизмом, та обґрунтування логіки його ескалації як соціополітичного процесу – від поміркованих форм відцентрових вимог до радикалізованих сценаріїв сецесії або іредентизму. Для досягнення поставленої мети в статті розв'язується завдання: здійснити концептуально-типологічну систематизацію форм відцентрових вимог і на цій основі реконструювати модель ескалаційних переходів, визначивши ключові умови та механізми радикалізації (інституційні кризи, елітні розколи, ідеологічно-дискурсивні рамки та вплив зовнішніх акторів), що дозволяють пояснити зміну траєкторії руху та окреслити підстави для ранньої діагностики ризиків.

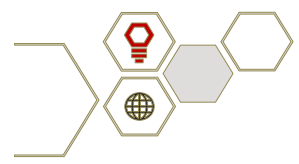
Виклад основного матеріалу дослідження. Вихідною позицією нашого дослідження є теза про те, що сепаратизм доцільно розглядати не як разову «подію відокремлення», а як процесуальну конфігурацію колективних вимог, політичної мобілізації та (поступової або стрибкоподібної) радикалізації репертуарів дії, яка розгортається у взаємодії внутрішніх криз і

зовнішніх ресурсів впливу. Саме тому центральною аналітичною проблемою виступає не бінарне питання «є/немає сепаратизму», а логіка переходів: як саме рухи й коаліції переходять від автономістських вимог до сецесійних сценаріїв або іредентистських стратегій, які інституційні та безпекові «вікна можливостей» роблять ці переходи ймовірними, і які механізми легітимації переводять локальні суперечності в режим ескалації. У цій логіці стаття пропонує двокомпонентну рамку: перше понятійну матрицю типів відцентрових вимог (автономізм / сецесія / іредентизм) та друге модель ескалації як послідовності політичних переходів, чутливої до кумуляції криз (легітимності, ідентичності, участі, розподілу) і до конфігурації зовнішнього «патронату».

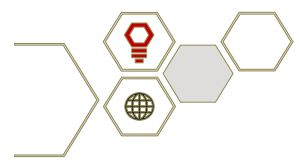
Емпірична частина статті реалізується як якісно-аналітична реконструкція (process-tracing) ескалаційних переходів у конфліктах самовизначення (з фокусом на пострадянських траєкторіях і, зокрема, на українському кейсі як референтному для перевірки пояснювальної сили моделі), а також як контент-аналіз інформаційно-когнітивних маркерів радикалізації у публічних наративах легітимації. В емпіричному блоці нас цікавить подвійний шар даних: по-перше, подієвий (послідовність рішень, «критичні моменти», зміна формулювань вимог, інституціалізація альтернативних центрів контролю), і, по-друге, дискурсивно-легітимаційний (аргументаційні схеми «самовизначення», конструкти «несправедливості», «історичного права», «захисту», що знижують поріг прийнятності радикальних кроків).

Такий дизайн узгоджується з висновками М. Германна та Н. Самбаніса, які показують: на різних етапах ескалації конфлікту за самовизначення працюють різні «пускові» механізми; зокрема, політичне виключення корелює з переходом від ненасильницьких вимог до насильства, а втрата (або скасування) автономії – як із появою вимог, так і (за певних умов) із подальшою ескалацією [14].

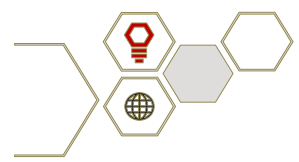
Відповідно, в емпіричному блоці нас цікавить подвійний шар даних: по-перше, подієвий (послідовність рішень, «критичні моменти», зміна формулювань вимог, інституціалізація альтернативних центрів контролю), і, по-друге, дискурсивно-легітимаційний (аргументаційні схеми «самовизначення», конструкти «несправедливості», «історичного права», «захисту», що знижують поріг прийнятності радикальних кроків). У політико-правовому вимірі така конструкція дозволяє бачити, як «внутрішні» механізми узгодження вимог поступово витісняються «надзвичайними» практиками статусної політики, а в міжнародному вимірі – як зовнішня підтримка змінює структуру стимулів, прискорюючи радикалізацію.

У межах наших попередніх напрацювань ці два шари даних були окреслені як взаємодоповнювальні «контури» ескалації. Зокрема, у дослідженні про конфлікт між принципом територіальної цілісності та правом народів на самовизначення показано, що саме дискурсивно-нормативні аргументаційні схеми («самовизначення», «легітимність статусу», «винятковість випадку») визначають межі прийнятного та задають траєкторію переходу від автономістського торгу до сецесійних вимог, переводячи політичну суперечність у площину статусного конфлікту [10, с. 23-28]. Водночас у статті, присвяченій архітектоніці підтримки сепаратистських рухів, емпірично наголошено на ролі зовнішніх акторів як факторів зміни структури стимулів: зовнішні ресурси, канали легітимації та інституційні «вікна можливостей» здатні прискорювати радикалізацію вимог і впливати на перехід до більш конфліктогенних сценаріїв, зокрема в ситуаціях конкуренції правових режимів і безпекових гарантій [11, с. 204-211]. Саме тому в цій статті емпіричний аналіз вибудовується як поєднання подієвої реконструкції переходів і контент-аналітичного відчитування легітимаційних рамок, що забезпечує узгодженість між політико-правовим і міжнародно-політичним вимірами ескалації.

Перший крок – уточнення понятійної матриці. А. Амірян, аналізуючи теоретичні підходи до дослідження сепаратизму, наголошує, що йдеться про комплексне явище, яке не зводиться до «акту відокремлення», а включає взаємопов'язані компоненти мобілізації, легітимації та інституціоналізації альтернативного політичного центру [1]. Саме ця теза (про процесуальність і багаторівневність) є вихідною для коректного розрізнення типів відцентрових вимог. У комплементарній логіці В. Кулик трактує сепаратизм як багатфакторне явище, де пояснювальна модель має враховувати одночасно структурні асиметрії, конкуренцію лояльностей/ідентичностей, агентні стратегії еліт та параметри безпекового середовища [2]. Отже, «тип вимоги» у нашій статті не є суто класифікаційним ярликом: він виконує роль маркера стадії та напрямку ескалації. Автономізм означає вимоги розширення самоврядування в межах існуючої держави; сецесія – вимоги виходу зі складу держави та створення/відновлення власної державності; іредентизм – вимоги зміни кордонів через приєднання території до іншої держави або «возз'єднання» з «материнською» політичною спільнотою. Ці три типи принципово різні за логікою легітимації та за «межами торгу»: автономізм апелює до переукладання внутрішнього контракту з центром; сецесія – до повної заміни політичної приналежності; іредентизм – до зовнішньої рамки легітимності, де ключовим ресурсом стає патрон-держава та її інструменти підтримки.

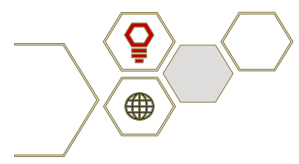
Другий крок – відтворення логіки ескалаційних переходів. У межах нашого підходу ескалація – це не лінійне «посилення протесту», а послідовність політичних переходів, де кожен наступний крок зменшує простір компромісу та підвищує ціну повернення до попереднього стану. Саме тут аналітично продуктивним є розрізнення «палива» радикалізації як кумуляції криз: кризи легітимності (делегітимація центру), кризи участі (блокування каналів представництва), кризи розподілу (відчуття несправедливості), кризи ідентичності (конкуренція лояльностей). Висновки

М. Германна та Н. Самбаніса дозволяють уточнити механіку цього процесу: політичне виключення та втрата автономії працюють як структурні умови, що змінюють очікувану корисність компромісу й підвищують привабливість максималістських сценаріїв [14].

У нашій моделі це трактується як момент «зламу»: автономістські вимоги перестають бути раціональними (у термінах очікуваної вигоди/безпеки), якщо актори не вірять у виконуваність домовленостей або якщо на горизонті виникає ресурс зовнішньої підтримки, здатний компенсувати ризики радикалізації.

Третій крок – включення зовнішнього чинника як прискорювача переходів. Е. Мамонтова та П. Лисянський, аналізуючи інспірований сепаратизм на Сході України, аргументують, що зовнішньополітичний чинник може виступати каталізатором: підтримка ресурсами, медійно-інформаційний супровід і створення «вікон можливостей» для легітимації радикальних рішень змінюють траєкторію руху — від політичної вимоги до конфліктної ескалації [5]. У дисертаційному дослідженні П. Лисянського ця логіка розгортається через аналіз механізмів протидії регіональному сепаратизму, де підкреслюється, що зовнішній вплив підсилює розколи та радикалізує репертуари дії, переводячи відцентровість у конфліктогенну фазу [6]. У теоретичних термінах це означає: зовнішній актор не «створює» відцентровість з нуля, але може різко змінювати швидкість і напрям ескалації, додаючи руху ресурсну спроможність, легітимаційні аргументи та безпекові гарантії – тобто ті змінні, які переводять автономістський торг у боротьбу за статус території. У такій конфігурації стає зрозуміло, чому іредентистський горизонт є особливо небезпечним: коли патрон-держава пропонує рамку «возз'єднання/захисту», вона створює альтернативний центр нормотворення й легітимації, а отже – скорочує шлях до радикалізації, бо зовнішній ресурс підміняє внутрішні механізми узгодження.

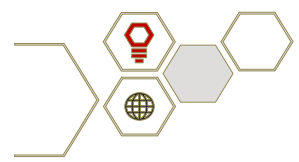

Четвертий крок – розкриття інформаційно-когнітивного механізму як інфраструктури легітимації ескалації. Дослідниця С. Вовк у статті, присвяченій протидії ідеологічному сепаратизму, показує, що ідеологічний вимір не є «додатком» до конфлікту: він формує рамки сприйняття та нормалізує «надзвичайні» політичні рішення, тим самим знижуючи психологічний бар'єр до радикальних форм дії та розриву [12]. У пов'язаній роботі про когнітивний вимір протидії сепаратизму С. Вовк обґрунтовує, що ефективні стратегії мають включати інструменти підвищення стійкості до маніпулятивних наративів (критичне мислення, інформаційна гігієна, розвиток когнітивної стійкості), бо саме когнітивна сфера стає полем, де конструюється «право на радикальний крок» [13]. Для нашої моделі це означає: ескалація потребує не лише структурних передумов і ресурсів, а й переконливої легітимаційної рамки, яка вибудовує «логіку неминучості»: автономія подається як «недостатня», компроміс – як «зрада», статус-кво – як «екзистенційна загроза». У цьому режимі дискурсивні конструкції («історична справедливість», «колоніальне пригнічення», «захист», «повернення втраченого») перестають бути риторикою й перетворюються на інструменти практичної політики, що виправдовують інституційні розриви та конфліктні практики.

П'ятий крок – емпірична «прив'язка» логіки переходів до українського кейсу як перевірка пояснювальної сили моделі. Український випадок показовий тим, що поєднує кілька прискорювачів ескалації:

- різкі потрясіння легітимності та безпекове загострення;
- конкуренцію ідентичностей і політик пам'яті як ресурс мобілізації;
- зовнішній патронат, який надає матеріальні та символічні ресурси;
- швидко інституціалізацію альтернативних центрів контролю.

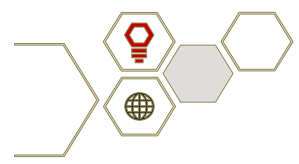
У роботах Е. Мамонтової та П. Лисянського, а також у дисертаційному дослідженні П. Лисянського, ескалація інспірованого сепаратизму описується як взаємодія внутрішніх розламів і зовнішнього впливу, який радикалізує

репертуари та прискорює переходи до силових сценаріїв [5; 6]. У ширшій міжнародній перспективі Я. Гжибовський, аналізуючи крайні випадки «виходу за межі» усталеного порядку (зокрема, пов'язані з проросійськими сепаратистськими заявками), показує, що такі претензії й контестації варто розглядати як прояви й інструменти переформатування міжнародного порядку, де легітимаційні практики, підтримка та юридично-політичні аргументи взаємно підсилюються [15].

Саме тому в нашій моделі емпірична верифікація не зводиться до пошуку «однієї причини», а ґрунтується на реконструкції послідовності переходів і зіставленні подієвого шару з легітимаційно-дискурсивним.

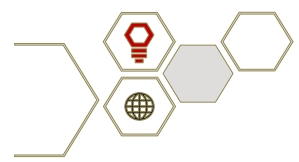
У підсумку запропонована логіка ескалації описує систему взаємопов'язаних переходів: спершу вимоги формулюються «всередині» політичної системи (автономістський торг), далі – за умов інституційного блокування та наростання недовіри – набувають рис сецесійного максималізму, а за наявності зовнішнього патронату можливий дрейф до іредентистської рамки, що підміняє внутрішній діалог зовнішньою «гарантією». На кожній стадії змінюється мова легітимації: автономізм легітимується мовою прав і самоврядування; сецесія – мовою самовизначення й «неможливості співжиття»; іредентизм – мовою «возз'єднання» і «захисту», де центр ваги переноситься з конституційного поля на зовнішнє силове й символічне поле. Водночас важливо окреслити методологічні межі: перевага обраного підходу полягає в можливості поєднати інституційні, когнітивні та ресурсні механізми в одній моделі переходів, не редукуючи сепаратизм до «ідентичності» або до «зовнішнього втручання» [1; 2; 12; 13]. Обмеженням є неоднорідність емпіричного матеріалу в умовах війни та різна якість доступних джерел; саме тому в статті робиться наголос на зіставленні незалежних пластів даних (подій і легітимаційних рамок) та на аналітичній реконструкції послідовностей ескалації, а не на спрощених кількісних твердженнях [14].

Висновки. У межах проведеного дослідження обґрунтовано доцільність розгляду сепаратизму не як статичної, а як процесуальної динаміки, що розгортається у взаємодії внутрішніх системних криз і зовнішніх впливів. Уточнено та систематизовано понятійно-типологічне поле відцентрових вимог і показано, що автономізм, сецесія та іредентизм є не термінологічними варіаціями, а принципово відмінними траєкторіями територіальної політики з різними «межами торгу», механізмами легітимації та прогнозованими ризик-профілями.

Емпіричний аналіз підтвердив, що ключовим «паливом» ескалації виступає кумуляція криз – легітимності, участі, ідентичності (а також похідно – розподілу), яка змінює структуру стимулів і знижує раціональність автономістського торгу. У таких конфігураціях зовнішній «патронат» функціонує як прискорювач: він не обов’язково породжує конфлікт «з нуля», однак істотно змінює швидкість радикалізації, додаючи рухам ресурсну спроможність, канали підтримки та символічно-правову «обгортку», що підвищує привабливість максималістських сценаріїв. Окремо доведено, що ідеологічно-дискурсивний рівень є інфраструктурним для ескалації: саме він переводить локальні суперечки в екзистенційний реєстр і нормалізує «надзвичайні» політичні рішення, знижуючи поріг прийнятності радикальних репертуарів дії.

Практична значущість отриманих результатів полягає в тому, що запропонована модель може бути використана як інструмент раннього попередження та профілювання ризиків. Поєднання подієвих маркерів (інституційне блокування, зміна формулювань вимог, інституціоналізація альтернативних центрів контролю) з дискурсивно-легітимаційними індикаторами (фрейми «історичного права», «захисту», «несправедливості», делегітимація центру) дозволяє відрізнити стадії автономістського торгу від переходів до сецесійного максималізму чи іредентистської рамки. У площині державної політики це відкриває можливість більш точного налаштування: (а)

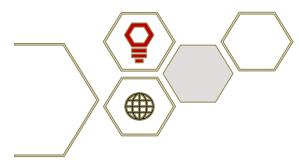

інституційних механізмів інклюзивної участі та представництва на ранніх стадіях; (б) правових і безпекових контрзаходів у моменти «зламу»; (в) стратегічних комунікацій і підвищення когнітивної стійкості як відповіді на легітимаційні схеми, що супроводжують радикалізацію.

Водночас окреслюємо три напрями подальших досліджень. По-перше, актуальним є розширення порівняльної бази кейсів для точнішої формалізації «порогів» переходу між стадіями ескалації. По-друге, перспективним є залучення кількісних індикаторів (подієвих даних, індексів довіри, показників включення/виключення) для перевірки універсальності та меж застосовності моделі. По-третє, потребує поглиблення аналіз когнітивних механізмів через зіставлення легітимаційних схем і фреймів на різних стадіях конфлікту. Реалізація цієї програми дозволить не лише точніше описувати конфлікти самовизначення, а й підсилити прикладну спроможність стратегій запобігання радикалізації відцентрових рухів.

Список використаних джерел

1. Амірян А. В. Теоретичні аспекти дослідження сепаратизму: концептуальні підходи. *Політикус*. 2021. № 2. С. 4–9. URL: http://politicus.od.ua/2_2021/11.pdf (дата звернення: 22.10.2025). DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.11>.
2. Кулик В. О. Концепт сепаратизму як багатофакторного явища: теоретичні підходи. *Політикус*. 2025. № 1. С. 40–45. URL: http://politicus.od.ua/1_2025/3.pdf (дата звернення: 22.10.2025). DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-1.1>.
3. Рощецька Ю. О. Регіональна ідентичність та сепаратистські настрої: досвід Італії. *Політикус*. 2021. № 4. С. 17–22. URL: http://politicus.od.ua/2_2021/10.pdf (дата звернення: 22.10.2025). DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.10>.
4. Лісовський В. М. Модернізація політичної системи як чинник забезпечення національної безпеки України. *Політикус*. 2021. № 3. С. 1–5.

URL: http://politicus.od.ua/6_2021/5.pdf (дата звернення: 22.12.2025). DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-6.5>.

5. Мамонтова Е. В., Лисянський П. П. Інспірований сепаратизм на Сході України як різновид зовнішньополітичного впливу. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 70. С. 49–54. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/70_2022/8.pdf (дата звернення: 22.10.2025). DOI: <https://doi.org/10.32782/app.v70.2022.8>.

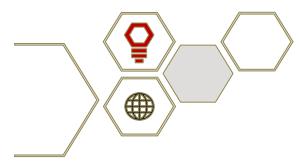
6. Лисянський П. Л. Регіональний сепаратизм в Україні: шляхи вирішення та механізми протидії : дис. ... д-ра філософії : 052 / Одеса, 2024. 285 с.

7. Matsuzato K. Federalization, Land-for-Peace or a War Once More: Secession Conflicts in Post-Soviet Countries. *Nationalities Papers*. 2024. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/nationalities-papers/article/federalization-landforpeace-or-a-war-once-more-secession-conflicts-in-postsoviet-countries/3DA56BBE8132290F69127DC18608E8C7> (дата звернення: 22.10.2025). DOI: <https://doi.org/10.1017/nps.2023.59>.

8. Dembinska M. Legitimizing the separatist cause: Nation-building in the Eurasian de facto states. *Nationalities Papers*. 2023. Vol. 51, No. 1. P. 80–97. URL: <https://pol.umontreal.ca/departement/publications/une-publication/news/detail/News/legitimizing-the-separatist-cause-nation-building-in-the-eurasian-de-facto-states-par-magdalen/> (дата звернення: 22.10.2025).

9. Marandici I. External support and de facto state institutions: the dynamics of state-building in the Russia-backed entities in Ukraine. *Nationalities Papers*. 2025. Vol. 53, No. 3. P. 578–599. URL: https://link.springer.com/rwe/10.1007/978-981-95-1507-3_52 (дата звернення: 22.10.2025).

10. Журба І. Сепаратизм і територіальна цілісність: конфлікт між принципами територіальної цілісності та правом на самовизначення. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та*

публічне управління. 2024. Вип. 1 (73). С. 23–28. URL: [підозріле посилання видалено] (дата звернення: 22.10.2025). DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-1\(73\)-3](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-1(73)-3).

11. Журба І. Міжнародні актори та сепаратистські рухи: аналіз архітектоніки підтримки. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2024. Вип. 54. С. 204–211. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/54_2024/26.pdf (дата звернення: 22.10.2025). DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.54.24>.

12. Вовк С. О. Протидія ідеологічному сепаратизму через розвиток критичного мислення. *Регіональні студії*. 2025. № 41. С. 107–112. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/41/20.pdf> (дата звернення: 22.12.2025). DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2025.41.18>.

13. Вовк С. О. Когнітивний вимір боротьби з сепаратизмом: роль критичного мислення у зміцненні національної єдності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. № 53. С. 188–193. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/53_2025/33.pdf (дата звернення: 22.10.2025). DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.31>.

14. Germann M., Sambanis N. Political Exclusion, Lost Autonomy, and Escalating Conflict over Self-Determination. *International Organization*. 2021. Vol. 75, Iss. 1. P. 178–203. URL: <https://ssrn.com/abstract=3433666> (дата звернення: 22.12.2025). DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3433666>.

15. Grzybowski J. Patterns of De Facto State Creation: National Self-Determination and Modern Great Power Politics. *International Theory*. 2019. Vol. 11, No. 3. P. 241–263. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-theory/article/abs/paradox-of-state-identification-de-facto-states-recognition-and-the-reproduction-of-the-international/4D73FCEAD8FF399D51774D7CA69623EA> (дата звернення: 22.10.2025).